

Pragmatische koloniale bondgenoten

Nederland-België en de koloniale kwesties met betrekking tot Eurafrika en de
dekolonisatie van Congo

Naam: Bas Hellings

Studentnummer: 5888263

Scriptiebegeleider: Frank Gerits

Datum: 18 januari 2019

Inhoud

Abstract	3
Inleiding	3
Probleemstelling.....	3
Historisch debat en theoretisch kader	4
Methode.....	8
Hoofdstuk 1 Nederlandse bezwaren tegen Eurafrika	10
Het voorstel voor Eurafrika en de Nederlandse reactie	12
Compromis in Parijs.....	14
Nederland en België alsnog tegenover elkaar	15
Hoofdstuk 2 Uiteenlopende Belgische en Nederlandse belangen tijdens de dekolonisatie van Congo.....	18
Aanloop naar de onafhankelijkheid	18
De rondetafelconferentie.....	20
Na de onafhankelijkheid.....	22
Nederland en de eliminatie van Lumumba.....	26
Conclusie	30
Bibliografie	32
Bronnenlijst	34

Pragmatische koloniale bondgenoten

Nederland-België en de koloniale kwesties met betrekking tot Eurafrika en de dekolonisatie van Congo

Abstract

Deze scriptie onderzoekt de Nederlands-Belgische betrekkingen in relatie tot koloniale kwesties. Daarvoor wordt specifiek gekeken naar de onderhandelingen in 1956 en 1957 over het toelaten van koloniën tot de gemeenschappelijke Europese markt en naar de dekolonisatie van Belgisch Congo. Uit het bestuderen van deze gebeurtenissen blijkt dat Nederland en België pragmatische bondgenoten waren. Nederland steunde België vooral wanneer het overeenkomstige politieke en economische belangen had of wanneer dit in het Westerse belang was. Er was echter geen sprake van onvoorwaardelijke steun.

Inleiding

In de twee decennia na de Tweede Wereldoorlog kregen Nederland en België te maken met dezelfde ontwikkelingen. Beide staten raakten in deze periode hun belangrijkste overzeese gebieden kwijt. Nederlands-Indië werd na een gewelddadige strijd en onder druk van de internationale gemeenschap in 1949 onafhankelijk. Belgisch-Congo werd na onrust in 1960 onafhankelijk verklaard door de Belgen, vervolgens verviel het nieuwe land in chaos bij gebrek aan een goed werkend bestuur.¹ Naast deze overzeese kwesties besloten de beide staten om steeds hechter samen te gaan werken met elkaar en met Frankrijk, West-Duitsland, Luxemburg en Italië. De Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) en de Europese Economische Gemeenschap (EEG) zijn producten van deze samenwerking.²

Probleemstelling

Deze scriptie onderzoekt de Nederlands-Belgische betrekkingen in verhouding tot de koloniale kwesties. De onderzoeksvraag is: In hoeverre steunde Nederland België in de koloniale kwesties met betrekking tot Eurafrika en de dekolonisatie van Congo? Daarbij ligt de focus van het onderzoek op de politieke en economische belangen van Nederland. Deze zijn

¹ Bart Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten: Nederland, België en de Europese dekolonisatie, 1945-1963', in: Duco Hellema, Rik Coolsaet en Bart Stol ed., *Nederland-België: De Belgisch-Nederlandse betrekkingen vanaf 1940* (Amsterdam 2011) 79–108.

² Skander Nasra en Mathieu Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme: Belgisch-Nederlandse relaties en de Europese integratie, 1949-1969', in: Duco Hellema, Rik Coolsaet en Bart Stol ed., *Nederland-België: De Belgisch-Nederlandse betrekkingen vanaf 1940* (Amsterdam 2011) 109–139.

niet altijd goed van elkaar te onderscheiden in de primaire bronnen, daarom worden ze in de tekst niet afzonderlijk van elkaar besproken. Verder focust het onderzoek zich op de Nederlandse interpretatie van het Belgische koloniale beleid.

Het onderzoek bestaat uit twee delen, het eerste deel beantwoordt de vraag: hoe verhiel Nederland zich tot België tijdens de onderhandelingen over de toelating van Europese kolonies tot de gemeenschappelijke Europese markt? Daarvoor worden het voorstel voor deze toelating dat mede door België werd gedaan en de Nederlandse reactie hierop bestudeerd. Vervolgens wordt onderzocht hoe er een compromis tot stand kwam en welke problemen er daarna nog plaatsvonden. Het tweede deel beantwoordt de vraag: Hoe verhiel Nederland zich tot België tijdens de dekolonisatie van Congo en de daaropvolgende Congocrisis? Daarbij wordt gekeken naar de Nederlandse reactie op het snelle besluit tot onafhankelijkheid van Belgisch-Congo en de Belgische interventie na het uitbreken van de crisis. Daarnaast wordt de Nederlandse verhouding tot het onafhankelijke Congo meegenomen. Als laatste wordt de Nederlandse houding ten opzichte van de Congolese premier Patrice Lumumba onderzocht, waarbij specifiek gekeken wordt naar de Nederlandse houding ten opzichte van de moord op hem.

Historisch debat en theoretisch kader

Over de Nederlands-Belgische betrekkingen vanaf 1940 verscheen in 2011 de bundel *Nederland-België*. In een hoofdstuk over de Nederlands-Belgische betrekkingen tijdens de dekolonisatie tussen 1945 en 1963 stelt historicus Bart Stol dat Nederland en België elkaar steunden tijdens de koloniale conflicten in Indonesië, Congo en Nieuw-Guinea. De twee staten waren volgens hem ‘trouwe koloniale bondgenoten’, zelfs wanneer de internationale gemeenschap zich tijdens een van de koloniale kwesties tegen Nederland of België keerde.³

In een ander hoofdstuk uit dezelfde bundel karakteriseren Skander Nasra en Mathieu Segers de relatie tussen Nederland en België met betrekking tot de Europese integratie echter als ‘tussen argwaan en pragmatisme’. Nederland streefde vooral een trans-Atlantische samenwerking na, terwijl België probeerde de supranationale integratie van continentaal Europa te stimuleren om zowel de grote als de kleine staten aan dezelfde regels te binden. De Nederlands-Belgische betrekkingen waren helemaal niet zo goed als Stol ze voorstelde. De

³ Stol, ‘Touwe koloniale bondgenoten’, 106–108.

relatie tussen beide staten was het innigst, toen Paul-Henri Spaak in België en Johan Willem Beyen in Nederland de ministers van Buitenlandse Zaken waren. De goede samenwerking tussen Spaak en Beyen resulteerde in het voorstel om een gemeenschappelijke Europese markt te vormen. Beyen moest echter in het najaar van 1956 aftreden, waarna in het Nederlandse buitenlandbeleid onder minister Luns en staatssecretaris Van Der Beugel opnieuw de nadruk op trans-Atlantische samenwerking kwam te liggen.⁴

De Europese integratie en de dekolonisatie van de Europese koloniën zijn twee historische ontwikkelingen die in het historisch debat niet vaak samen beschreven zijn. Volgens historici Peo Hansen, Stefan Jonsson en Patrick Pasture bewijst het koppelen van de Afrikaanse kolonies aan de gemeenschappelijke Europese markt, dat de kolonies van invloed waren op het begin van de Europese integratie.⁵ Het koppelen van deze gebieden aan de gemeenschappelijke markt staat ook wel bekend als Eurafrika.⁶ In officiële documenten werd de term overzeese gebiedsdelen gebruikt als synoniem voor koloniën. Hansen en Jonsson stellen sinds 2012 dat het incorporeren van koloniaal Afrika een van de centrale doelstellingen van het Europese project was voor academici, politici en journalisten.⁷ Hansen en Jonsson behoren tot de constructivistische school in het debat over Eurafrika. Zij onderzoeken hoe ideeën over de Europese identiteit de invloed van de Europese Gemeenschappen op Afrika vormgaf. Ze hebben dit uitgewerkt in verschillende artikelen en een boek.⁸ Daarbij onderzoeken zij vooral de Franse en Duitse positie in de onderhandelingen en focussen ze zich op Algerije.⁹ Deze scriptie vult dit aan door te kijken naar de positie van Nederland ten opzichte van België.

Naast de constructivistische interpretaties zijn er ook andere standpunten in het debat over Eurafrika. De liberale stroming in de internationale betrekkingen ziet de associatie van

⁴ Nasra en Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme', 137–139.

⁵ Peo Hansen en Stefan Jonsson, 'Imperial Origins of European Integration and the Case of Eurafrika: A Reply to Gary Mark', *Journal for Common Market Studies* 50 (2012) 1028–1041, aldaar 1039; Patrick Pasture, *Imagining European unity since 1000 AD* (zp 2015) 197.

⁶ Pasture, *Imagining European unity since 1000 AD*, 191.

⁷ Hansen en Jonsson, 'Imperial Origins of European Integration and the Case of Eurafrika', 1033.

⁸ Hansen en Jonsson, 'Imperial Origins of European Integration and the Case of Eurafrika'; Peo Hansen en Stefan Jonsson, 'A Statue to Nasser?: Eurafrika, the Colonial Roots of European Integration, and the 2012 Nobel Peace Prize', *Mediterranean Quarterly* 24 (2013) 5–18; Peo Hansen en Stefan Jonsson, 'Another Colonialism: Africa in the History of European Integration', *Journal of Historical Sociology* 27 (2014) 442–461 <doi:10.1111/johs.12055>; Peo Hansen en Stefan Jonsson, 'Eurafrika incognita: The Colonial Origins of the European Union', *History and the Present: A Journal of Critical History* 7 (2017) 1–32.

⁹ Anne-Isabelle Richard, 'Review of: Peo Hansen, Stefan Jonsson (2014) Eurafrika. The untold story of European integration and colonialism', *Journal of Global History* 11 (2016) 151–153, aldaar 152–153.

overzeese gebiedsdelen en later de associatieovereenkomsten met onafhankelijke Afrikaanse staten als pogingen om Europese waarden uit te dragen.¹⁰ Het realisme daarentegen ziet deze associaties als een poging om de Europese invloed over Afrika te behouden en een poging van Frankrijk om de kosten voor haar koloniën af te wikkelen op andere Europese staten.¹¹ De benadering vanuit de economische geschiedenis benadrukt de ongelijkheid tussen Afrika en Europa in de onderhandelingen over associatie, waardoor de Europese staten hun zin door konden drijven.¹²

Het debat over Eurafrika is pas aan het begin van deze eeuw begonnen. Het debat komt voort uit de postkoloniale stroming in de geesteswetenschappen die opkwam in de jaren zestig en zeventig. *Oriëntalisme* van Edward Said is een bekend werk uit deze stroming. Binnen de stroming is veel onderzoek gedaan naar het effect van het kolonialisme op de gekoloniseerde volken en de koloniserende natiestaten. Een recente innovatie in het onderzoek is dat historici naar de invloed van grotere gehelen dan alleen de natiestaat kijken. Het debat over Eurafrika is hier een voorbeeld van.¹³

De onderhandelingen over de koppeling van overzeese gebiedsdelen aan de gemeenschappelijke Europese markt waren interessant, omdat België mede-initiatiefnemer was van de koppeling, terwijl Nederland hier juist bezwaren tegen had. Volgens historicus Robin de Bruin kwamen de Nederlandse bezwaren in de eerste plaats voort uit de angst om financieel en politiek betrokken te raken bij dekolonisatie conflicten van andere staten.¹⁴ Naast toegang tot de markt zou er namelijk ook een investeringsfonds voor de ontwikkeling van de gebieden komen.¹⁵ Ten tweede speelde op de achtergrond mee dat de Nederlandse houding ten opzichte van de associatieverdragen beïnvloed werd door wrok over de dekolonisatie van Nederlands-Indië. Daardoor was er in Nederland sprake van een gevoel van

¹⁰ Stephen R. Hurt, 'Co-operation and coercion? The Cotonou Agreement between the European Union and acp states and the end of the Lomé Convention', *Third World Quarterly* 24 (2003) 161–176 <doi:10.1080/713701373>.

¹¹ Mary Farrell, 'A Triumph of Realism over Idealism? Cooperation Between the European Union and Africa', *Journal of European Integration* 27 (2005) 263–283 <doi:10.1080/07036330500190107>.

¹² William Brown, *The European Union and Africa: The Restructuring of North-South Relations*: (zp 2002).

¹³ Hansen en Jonsson, 'Another Colonialism', 444.

¹⁴ Robin de Bruin, 'Indonesian Decolonisation and the Dutch Attitude Towards the Establishment of the EEC's Association Policy, 1945-1963', *JEIH Journal of European Integration History* 23 (2017) 211–226, aldaar 211 <doi:10.5771/0947-9511-2017-2-211>.

¹⁵ Mathieu Segers, *Reis naar het continent: Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam 2013) 130.

zelfgenoegzaamheid over hoe kolonies ontwikkeld moesten worden.¹⁶ Ten derde waren de Nederlanders niet blij met het voorstel, omdat het uitging van het Franse protectionistische koloniale beleid dat tegenover het door Nederland gepropageerde vrijhandelsbeleid met overzeese gebiedsdelen stond.¹⁷

Volgens Bart Stol bemoeide Nederland zich tot verbazing van andere staten weinig met de dekolonisatie van Belgisch-Congo en de Congocrisis die daarop volgde. Nederland bekeek de Belgische politiek ten opzichte van Congo kritisch. Nederland was bang dat het onafhankelijke Congo zich aan zou sluiten bij het communisme en ondersteunde daarom de VN-interventie die de orde moest herstellen na de chaos die was uitgebroken kort na de onafhankelijkheid. De Belgen waren tegen de bemoeienis van de VN, wat Nederland schadelijk vond voor de Westerse belangen. Nederland steunde België wel enigszins, minister van Buitenlandse Zaken Luns bemiddelde persoonlijk bij de Amerikanen om een matige toon tegenover de Belgen aan te slaan. Nederland was in deze analyse dus eerder een kritische bondgenoot.¹⁸

Sommige auteurs zien de Congocrisis als een poging van het Westen om een neokoloniaal regime in het onafhankelijke Congo te vestigen die de Westerse politieke en economische belangen zou beschermen. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is de Belgische socioloog Ludo de Witte die dit standpunt uitdraagt in *Crisis in Kongo* en *De moord op Lumumba*.¹⁹ In het laatste boek beschuldigde De Witte de Belgische regering van directe betrokkenheid bij de moord op de eerste Congolese premier Patrice Lumumba door rebellen uit de afgescheiden provincie Katanga.²⁰ Dit leidde tot een parlementair onderzoek naar de moord in België. De academici die bij dit onderzoek hielpen, concludeerden dat België morele verantwoordelijkheid droeg voor de moord op Lumumba. Er was echter geen sprake van politieke of strafrechtelijke verantwoordelijkheid.²¹ De moord op Lumumba was de uitkomst van een samenloop van omstandigheden, er was geen sprake van een plan dat sinds de onafhankelijkheid in de maak was.²²

¹⁶ Bruin, 'Indonesian Decolonisation and the Dutch Attitude', 211.

¹⁷ Ibidem, 225.

¹⁸ Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten', 102–103.

¹⁹ Ludo de Witte, *Crisis in Kongo: de rol van de Verenigde Naties, de regering-Eyskens en het koningshuis in de omverwerping van Lumumba en de opkomst van Mobutu* (Leuven 1996) 11–12.

²⁰ Ludo de Witte, *De moord op Lumumba* (Leuven 1999) 13–16.

²¹ Luc de Vos, *Lumumba : de complotten? De moord* (Leuven : 2004) 24–25.

²² Ibidem, 574–577.

Aan de hand van de onderhandelingen over Eurafrika en de gebeurtenissen rondom de Congocrisis toont deze scriptie aan dat Nederland en België geen trouwe koloniale bondgenoten waren, maar dat de relatie tussen Nederland en België ten opzichte van koloniale kwesties zich juist kenmerkte door pragmatisme, net zoals dit het geval was bij de Europese integratie.

Methodie

Om de deelvragen te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van verschillende bronnen. Omdat dit onderzoek kijkt naar de verhoudingen tussen de kleine imperiale machten Nederland en België is bij de selectie van bronnen specifiek gezocht in archieven die over de relatie tussen deze twee staten gaan. Er is bijvoorbeeld niet gekeken in archieven van internationale organisaties zoals de VN.

Voor het bestuderen van Eurafrika is gekeken naar de gedigitaliseerde documenten met betrekking tot de Europese integratie van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. Daar is gezocht in de documenten met het trefwoord ‘overzeese gebiedsdelen’ in de jaren 1956 en 1957. In de collectie zitten verschillende soorten documenten zoals memoranda van het ministerie van Buitenlandse Zaken, notulen van de ministerraad en verslagen van de onderhandelingen over het Verdrag van Rome.²³

Ook gebruikt dit onderzoek bronnen uit het Nationaal Archief, daar ligt het code-archief 55-64 van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken. In dit archief zijn ook documenten te vinden over de onderhandelingen over het betrekken van de overzeese gebiedsdelen bij de gemeenschappelijke Europese markt. Daarnaast bevat het code-archief verschillende indexen met bronnen over de situatie in Belgisch-Congo voor de onafhankelijkheid en tijdens de Congocrisis.²⁴ Ook het archief van de Nederlandse ambassade en het consulaat-generaal in België zijn geraadpleegd.²⁵ De documenten uit de inventarissen van het Nationaal Archief bieden inzicht in de interne discussies op het ministerie en de situatie ter plaatse in België en Congo.

²³ Huygens ING, ‘Nederland en de Europese integratie, 1950-1986’ (versie 2015), <http://resources.huygens.knaw.nl/europeseintegratie> (8 oktober 2018).

²⁴ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118

²⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Ambassade en Consulaat-Generaal in België (standplaats Brussel), nummer toegang 2.05.147.

Om een beter beeld te krijgen van de bewindspersonen en diplomaten die een rol speelden tijdens de onderhandelingen over het Verdrag van Rome zijn biografieën en interviews met de betrokkenen geraadpleegd. Een goed voorbeeld hiervan is de autobiografie *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken* van Charles Rutten, een lid van de Nederlandse delegatie die over de EEG onderhandelde.²⁶ Een andere nuttige bron voor het perspectief van politici en ambtenaren is *Voor Nederland en Europa* van Anjo Harryvan, in dit boek zijn interviews met deze personen te vinden.²⁷

Deze scriptie begint met de onderhandelingen over het toelaten van de overzeese gebiedsdelen tot de gemeenschappelijke markt in 1956. Het tweede deel bekijkt de aanloop naar de onafhankelijkheid van Congo en de daaropvolgende Congocrisis. Vervolgens worden in de conclusie de bevindingen uit de beide delen gekoppeld aan het historisch debat.

²⁶ Charles Rutten, *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken: Herinneringen van een diplomaat* (Den Haag 2006).

²⁷ Anjo Harryvan, *Voor Nederland en Europa: politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Den Haag : 2001).

Hoofdstuk 1 Nederlandse bezwaren tegen Eurafrika

In dit hoofdstuk worden de betrekkingen tussen Nederland en België tijdens de onderhandelingen over het toevoegen van de overzeese gebiedsdelen aan de gemeenschappelijke markt onderzocht. Uit het onderzoek blijkt dat Nederland politieke en financiële bezwaren had tegen het voorstel. Nederland stond daarbij vooral kritisch tegenover Frankrijk en niet zozeer tegenover België. Uiteindelijk werd er wel een compromis gesloten tussen de lidstaten van de nieuw op te richten EEG. Nederland was hiertoe bereid omdat het groot belang had bij het vormen van een gemeenschappelijke Europese markt.

Vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog tot 1952 was het Nederlandse beleid voor de Europese integratie gericht op het creëren van intergouvernementele samenwerking. Na het aantreden van Johan Willem Beyen als minister van Buitenlandse Zaken in 1952 verschoof de Nederlandse aandacht naar het creëren van supranationale instituties.²⁸ Beyen stelde voor om een gemeenschappelijke Europese markt te vormen met de lidstaten van de EGKS, in plaats van steeds per sector een nieuw samenwerkingsverband op te richten.²⁹ Deze markt moest gereguleerd worden door een supranationaal instituut. Een intergouvernementele organisatie zou de belangen van de individuele natiestaten namelijk teveel ondersteunen. Dat zou betekenen dat de grote Europese staten Frankrijk en Duitsland hun wil door zouden kunnen drukken ten koste van de kleine staten zoals Nederland. Het binden van alle staten aan dezelfde regels, die door een supranationaal instituut gecontroleerd zouden worden, was dan ook in het belang van Nederland.³⁰

Ook in België werd vanaf 1954 onder minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak de nadruk gelegd op het creëren van supranationale instituties.³¹ Spaak zelf was niet altijd voorstander geweest van het supranationalisme. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij kritisch over het idee om na de oorlog een Europese federatie op te richten, omdat Duitsland hierin zou domineren. Pas in de jaren na de oorlog veranderde hij van mening, dit kwam mede door de steun van de Verenigde Staten om West-Europa politiek en militair te integreren, waardoor West-Duitsland in het Westen verankerd zou worden. Ook begreep Spaak dat het in het nationale belang van België was om nationale bevoegdheden

²⁸ Anjo G. Harryvan, *In Pursuit of Influence. The Netherlands' European Policy during the Formative Years of the European Union, 1952-1973*. (Brussel 2009) 163–164.

²⁹ *Ibidem*, 40–41.

³⁰ *Ibidem*, 164–166.

³¹ Nasra en Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme', 122.

supranationaal te organiseren. De macht van de grotere Europese staten zou zo ingeperkt worden.³² Spaak volgde daarmee hetzelfde denkpatroon als Beyen.

In 1954 raakten de onderhandelingen over het integreren van de Europese politiek en defensie in het slop, nadat het Franse parlement het verdrag voor de Europese Defensie Gemeenschap (EDG) wegstemde. Op initiatief van Spaak dienden de Benelux gezamenlijk een memorandum in tijdens de conferentie van Messina in juni 1955. Hierin werd enerzijds voorgesteld om samen te werken op het gebied van atoomenergie, anderzijds werd het plan van Beyen voor de vorming van een gemeenschappelijke markt voorgesteld. Na de conferentie nam een comité onder leiding van Spaak de taak op zich om een rapport te schrijven over de haalbaarheid van de plannen, dit werd bekend als het Spaak-rapport.³³

In het voorjaar van 1956 werden de resultaten van het Spaak-rapport besproken tijdens een bijeenkomst in Venetië. Daar werd door de Franse delegatie de relatie tussen de toekomstige Europese Economische Gemeenschap en de overzeese gebiedsdelen aan de orde gesteld. De Fransen werd gevraagd om met een concreet voorstel hierover te komen. Pas een half jaar later dienden de Fransen een voorstel in tijdens de onderhandelingen over het verdrag van Rome in kasteel Hertoginnedal nabij Brussel.³⁴

In kasteel Hertoginnedal onderhandelden delegaties met ambtenaren van de verschillende toekomstige lidstaten met elkaar. De Nederlandse delegatie in Hertoginnedal bestond uit ambtenaren van de ministeries van Economische Zaken, Landbouw, Financiën, Verkeer, Sociale Zekerheid en Buitenlandse Zaken. De delegatie stond onder leiding van Hans Linthorst Homan, de directeur van het Directoraat-Generaal voor Buitenlandse Economische Betrekkingen (BEB) van het ministerie van Economische Zaken.³⁵ Charles Rutten en Jaap Kymmell vertegenwoordigden Buitenlandse Zaken in de delegatie. Rutten ging over de politieke aspecten, terwijl Kymmell zich bezighield met de economische aspecten. Rutten was daarnaast de coördinator van de onderhandelingen en werkte veel samen met het hoofd van de delegatie.

Het duurde zeven maanden voordat de onderhandelingen in Brussel afgerond waren, dat was relatief snel. Een belangrijke factor voor het slagen van de onderhandelingen was het

³² Rik Coolsaet, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2000* (Leuven : 2001) 391–393.

³³ Nasra en Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme', 124–125.

³⁴ Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 54.

³⁵ Ibidem, 49.

feit dat Spaak persoonlijk de leiding had over deze onderhandelingen. Hij zette de delegaties op het juiste moment onder druk wanneer zij problemen niet opgelost kregen.³⁶ Een andere cruciale factor in het slagen van de onderhandelingen was de internationale context. Het neerslaan van de Hongaarse Opstand door de Sovjet-Unie en de mislukte Frans-Britse interventie in de Suezcrisis, maakte duidelijk dat de West-Europese staten veel van hun macht verloren hadden en alleen door integratie nog een rol van betekenis konden spelen op het wereldtoneel.³⁷

Het voorstel voor Eurafrika en de Nederlandse reactie

In november 1956 dienden de Franse en Belgische delegaties formeel een voorstel in om de eigen overzeese gebiedsdelen bij de gemeenschappelijke markt te betrekken.³⁸ Franse en Belgische politici en ambtenaren hadden deze plannen in overleg met elkaar opgesteld. De Belgen hadden een aantal algemene beginselen geformuleerd waardoor de overzeese gebieden bij de markt zouden kunnen komen: de lidstaten en de gebieden zouden op gelijke voet behandeld moeten worden; de landen met koloniën zouden geen voorkeurspositie meer krijgen; de integratie van de gebieden in de markt zou stapsgewijs verlopen, eerst zou een gemeenschappelijke Afrikaanse markt gevormd moeten worden, daarna zouden de Europese en Afrikaanse markt pas samengevoegd worden tot een Eurafrikaanse markt.³⁹ De Fransen steunden deze beginselen, daarnaast wensten zij wel dat er een investeringsfonds voor de infrastructuur zou komen en dat landbouwproducten uit de kolonies een voorkeursbehandeling zouden krijgen op de markt.⁴⁰ Frankrijk stelde de toevoeging van de overzeese gebieden met het oprichten van een investeringsfonds en de voorkeursbehandeling van producten uit de koloniën als voorwaarden voor het ondertekenen van het Verdrag van Rome.⁴¹

³⁶ Harryvan, *Voor Nederland en Europa*, 169; Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 50–51.

³⁷ Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 50.

³⁸ *Ibidem*, 54.

³⁹ Th. H. Bot en DWS (Directie Westelijke Samenwerking), 'Memorandum 584: Frans-Belgische plannen m.b.t. inschakeling overzeese gebieden in de Gemeenschappelijke Markt' (1956), Nationaal Archief, Den Haag, (hierna: NL-HaNA), 2.03.01 (Arch. AZ/KMP) inventarisnummer 2848, <http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/europa/S00795.pdf> (2 december 2018).

⁴⁰ *Ibidem*, 3–4.

⁴¹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 18809, De Europese Gemeenschappelijke Markt en de overzeese gebieden der leden-staten, van DGEM/DWS, 29 november 1956.

De Nederlanders waren buiten deze plannen gehouden, hetgeen voor irritatie over het voorstel zorgde in Den Haag.⁴² Theo Bot de chef van de Directie Westelijke Samenwerking (DWS) van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse zaken moest in de media vernemen dat er gesprekken waren geweest tussen de Fransen en Belgen.⁴³ Op eigen initiatief had hij een gesprek met een directeur op het Belgische ministerie van Buitenlandse zaken. Uit het gesprek bleek dat de Belgen de associatie van de overzeese gebieden met de gemeenschappelijke markt wenselijk vonden. Er bestond wel twijfel bij de Belgen over de Franse eisen voor een investeringsfonds en protectionisme van de handel met koloniën.⁴⁴ Deze twijfel was misschien de rede waarom Nederland zich vervolgens vooral tegen Frankrijk verzette.

Nederland had politieke en economische bezwaren tegen het voorstel. Al voordat de Fransen en Belgen een concreet voorstel indienden, schreef een interdepartementale commissie van Nederlandse ambtenaren in reactie op de conferentie van Venetië een nota met adviezen over het betrekken van de overzeese gebiedsdelen.⁴⁵ De commissie concludeerde dat de associatie met overzeese gebiedsdelen: 'voor het Koninkrijk der Nederlanden weinig aantrekkelijk is, zo zulks al tot de praktische mogelijkheden zou behoren.'⁴⁶

Een belangrijk economische bezwaar was dat de economieën van de zes lidstaten anders gestructureerd waren dan de overzeese gebiedsdelen. De overzeese gebieden waren 'onderontwikkeld' en exporteerden maar enkele producten.⁴⁷ Verder was de Nederlandse handel met de Franse gebieden en Belgisch-Congo zeer beperkt. Belgisch-Congo voerde bijvoorbeeld 184.900 dollar in uit de EGKS-landen, slechts zes procent van dit bedrag kwam uit Nederland.⁴⁸ Er was dus weinig belang bij betere toegang tot de markten. Daarom was er

⁴² NL-HaNA, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 18809, De Europese Gemeenschappelijke Markt en de overzeese gebieden der leden-staten, van DGEM/DWS, 29 november 1956; Bruin, 'Indonesian Decolonisation and the Dutch Attitude', 222.

⁴³ Th. H. Bot en DWS, 'Memorandum 584' (1956), NL-HaNA, nummer toegang 2.03.01 (Arch. AZ/KMP), inventarisnummer 2848.

⁴⁴ Ibidem, 3-4.

⁴⁵ Th. H. Bot en Coördinatie Commissie voor Integratie, 'Nota inzake het vraagstuk van de betrekkingen van de Gemeenschappelijke Markt met de overzeese gebieden en leden-staten' (1956), Nationaal Archief, Den Haag, 2.05.118, Buitenlandse Zaken, Blok 2, 1955-1964 inventarisnummer 18798 <http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/europa/S01080.pdf> (2 december 2018).

⁴⁶ Bot en Coördinatie Commissie voor Integratie, 'Nota inzake betrekkingen overzeese gebieden', 20.

⁴⁷ Ibidem, IV.

⁴⁸ Ibidem, 14.

voor Nederland geen gegronde reden om het investeringsfonds voor de ontwikkeling van deze markten te ondersteunen. Minister-president Willem Drees noemde het investeringsfonds dan ook 'onaanvaardbaar.'⁴⁹

Daarnaast maakte de onstabiele politieke situatie in de Franse gebieden toegang tot de markten onzeker.⁵⁰ De drang naar onafhankelijkheid in de Afrikaanse gebieden werd steeds groter, terwijl de Fransen en Belgen hier niet mee bezig waren. Nederland had na het conflict in Nederlands-Indië geen zin om opnieuw betrokken te raken bij dekolonisatie oorlogen van andere staten.⁵¹ Door de overzeese gebiedsdelen aan de markt toe te voegen zou de voltooiing van de gemeenschappelijke markt waarschijnlijk lastiger worden en vertraging oplopen.⁵² Daarmee vormde de toevoeging van de overzeese gebieden dus een belangrijke dreiging voor het belangrijkste doel van de Europese integratie voor Nederland, namelijk het creëren van een gemeenschappelijke Europese markt.⁵³

De commissie keurde associatie echter niet geheel af, er moest rekening gehouden worden met staten met overzeese gebiedsdelen.⁵⁴ Als alternatief voor het opnemen van associatieverdragen stelde de commissie voor om een beginselverklaring bij het verdrag op te nemen, waarna op een later moment met afzonderlijke gebieden onderhandeld zou worden over associatie.⁵⁵

Compromis in Parijs

Door de grote politieke en economische bezwaren lukte het de delegaties in Hertoginnedal niet om tot een akkoord te komen. Ook de ministers van Buitenlandse zaken van de West-Europese staten kwamen er niet uit.⁵⁶ Om alsnog tot overeenstemming te komen nodigde de Franse premier Guy Mollet de andere regeringsleiders uit voor een conferentie in zijn ambtswoning Hôtel Matignon in Parijs op 19 en 20 februari 1957. In de jaren vijftig was het ongebruikelijk dat regeringsleiders op dit soort bijeenkomsten onderhandelden over

⁴⁹ C.L.W. Fock en KMP (kabinet van de Minister-President, 'Memorandum F.1293' (1956), Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01 (Arch. AZ/KMP) inventarisnummer 2848, <http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/europa/S00753.pdf> (2 december 2018).

⁵⁰ Bot en Coördinatie Commissie voor Integratie, 'Nota inzake betrekkingen overzeese gebieden', 11–14.

⁵¹ Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 55; Bruin, 'Indonesian Decolonisation and the Dutch Attitude', 222.

⁵² Bot en Coördinatie Commissie voor Integratie, 'Nota inzake betrekkingen overzeese gebieden', 20.

⁵³ Harryvan, *In Pursuit of Influence*, 234.

⁵⁴ Bot en Coördinatie Commissie voor Integratie, 'Nota inzake betrekkingen overzeese gebieden', 20.

⁵⁵ *Ibidem*, V.

⁵⁶ Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 55.

verdragen.⁵⁷ Bij deze top waren ook de ministers van Buitenlandse Zaken, de delegatieleiders van de eerdere onderhandelingen en hoge ambtenaren aanwezig. De ambtenaren mochten de ministers echter niet ondersteunen tijdens het overleg.⁵⁸ De ambtenaren werden waarschijnlijk geweigerd om zo een voor Frankrijk voordelige positie in de onderhandelingen te creëren.⁵⁹

Tijdens de conferentie kregen de Fransen hun zin, nadat ze bedreigd hadden het verdrag niet te ondertekenen. Volgens Rutten was de mening van België niet belangrijk voor het uiteindelijke besluit.⁶⁰ Het onderzoek naar de primaire bronnen over de onderhandelingen bevestigt dit punt. Op het voorstel voor het toegang bieden van de overzeese gebieden na, werd er in de bronnen amper gesproken over de positie van België.⁶¹ De Fransen moesten wel een compromis sluiten, in het verdrag werd alleen een beginselverklaring opgenomen over de associatie met overzeese gebieden. Bij het verdrag werd een toepassingsovereenkomst gevoegd met daarin informatie over de uitwerking van de associatie, deze overeenkomst was vijf jaar geldig. Daarna zou op basis van unanimitéit opnieuw beslist worden of associaties doorgezet zouden worden. Ook het investeringsfonds was minder groot dan eerder voorgesteld, het ging wel nog steeds om een substantieel bedrag. Volgens Rutten kwam dit vooral door druk van Drees, die het fonds na de overeenkomst nog steeds te groot vond.⁶²

Nederland en België alsnog tegenover elkaar

Nadat in Parijs besloten was om het investeringsfonds op te richten, kwamen Nederland en België een keer duidelijk tegenover elkaar te staan. In het ontwerpverdrag was namelijk afgesproken dat zowel Nederland als België 70 miljoen dollar aan het fonds zouden bijdragen. Nederland zou daarvoor 35 miljoen dollar aan investeringen in Nieuw-Guinea krijgen, terwijl er maar 30 miljoen dollar in Belgisch-Congo geïnvesteerd zou worden. De Belgische regering was hier niet blij mee, Spaak werd onder andere door de minister van koloniën onder druk gezet om dit aan te passen. Daarom verzocht Spaak Nederland op 16 maart 1957 om akkoord te gaan om de investeringen in Congo en Nieuw-Guinea gelijk te trekken, de beide gebieden

⁵⁷ Harryvan, *Voor Nederland en Europa*, 138; 199.

⁵⁸ Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 55–56; Harryvan, *Voor Nederland en Europa*, 200.

⁵⁹ Harryvan, *Voor Nederland en Europa*, 138.

⁶⁰ Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 55–56.

⁶¹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 18809, Europese integratie; Conférence Intergouvernementale 1955-1964, 1956 okt. – 1957.

⁶² Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 55–56; Harryvan, *Voor Nederland en Europa*, 201.

zouden 32,5 miljoen dollar ontvangen. Daarbij benadrukte Spaak dat Nederland de Belgische regering een dienst zou bewijzen.⁶³

Nederland reageerde verontwaardigd op het Belgische voorstel. Een opmerking in de kantlijn van het codebericht waarin het voorstel besproken werd spreekt boekdelen: 'Ongehoord! Na alles wat er gebeurd is!'⁶⁴ Het Belgische voorstel werd dan ook een paar dagen later afgewezen. Nederland noemde het gelijktrekken van de investeringen tussen Congo en Nieuw-Guinea 'onlogisch en onverdedigbaar'. Volgens de Nederlanders was de Congolese economie veel verder ontwikkeld dan die van Nieuw-Guinea. De economie van Nieuw-Guinea was nog primitief, terwijl Belgisch-Congo bijna alle publieke investeringen uit eigen middelen kon financieren.⁶⁵ In deze reactie is de rol die Nederland zichzelf als gidsland voor het ontwikkelen van primitieve gebieden toedichtte terug te vinden. Nederland wist beter dan België welke middelen gebruikt moesten worden om de overzeese gebiedsdelen te ontwikkelen.⁶⁶

In de onderhandelingen over Eurafrika waren Nederland en België dus geen trouwe koloniale bondgenoten. Nederland wees de toevoeging van de overzeese gebiedsdelen aan de gemeenschappelijke markt die mede door België voorgesteld werd in eerste instantie af. Onder Nederlandse ambtenaren en politici bestond de angst dat Nederland politiek en financieel betrokken zou raken bij de dekolonisatie van de overzeese gebiedsdelen van andere Europese staten.⁶⁷ Verder had Nederland weinig economisch belang bij de toegang van de gebieden tot de markt, omdat er maar weinig handel tussen Nederland en bijvoorbeeld Congo plaatsvond.⁶⁸ De Nederlanders begrepen wel dat er afspraken gemaakt moesten worden over de verhouding tussen de gemeenschappelijke markt en de overzeese gebieden. Voor Nederland was het creëren van een gemeenschappelijke Europese markt het belangrijkste doel van de Europese integratie.⁶⁹ Daarom was het uit pragmatisme bereid om een compromis te sluiten over Eurafrika met de andere lidstaten. Nederland stond in de

⁶³ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 18809, Codebericht Teixeira de Mattos 17, E.D.P. Teixeira de Mattos, Brussel, 16 maart 1957.

⁶⁴ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 18809, Codebericht Teixeira de Mattos 17, Teixeira, Brussel, 16 maart 1957.

⁶⁵ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 18809, Codebericht 2415, Joseph Luns, 18 maart 1957.

⁶⁶ Bruin, 'Indonesian Decolonisation and the Dutch Attitude', 211–213.

⁶⁷ Harryvan, *In Pursuit of Influence*, 235–236.

⁶⁸ Bot en Coördinatie Commissie voor Integratie, 'Nota inzake betrekkingen overzeese gebieden', 14.

⁶⁹ Harryvan, *In Pursuit of Influence*, 234.

onderhandelingen over Eurafrika niet expliciet tegenover België. Na het compromis was er wel nog de kwestie over de hoeveelheid geld die in Congo en Nieuw-Guinea geïnvesteerd zou worden. Het weigerde tegemoet te komen aan het Belgische voorstel. De houding van Nederland ten opzichte van België in de onderhandelingen over Eurafrika viel samen met de bredere analyse van Nasra en Segers dat de Nederlands-Belgische betrekkingen zich kenmerkte door argwaan en pragmatisme.⁷⁰

⁷⁰ Nasra en Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme', 136–139.

Hoofdstuk 2 Uiteenlopende Belgische en Nederlandse belangen tijdens de dekolonisatie van Congo

Dit hoofdstuk onderzoekt de Nederlands-Belgische betrekkingen voorafgaand aan de onafhankelijkheid van Belgisch Congo in 1960 en tijdens de daaropvolgende Congocrisis. Uit het bronnenonderzoek blijkt dat Nederland een pragmatische houding had tegenover België wanneer het om aangelegenheden in Congo ging. Deze houding werd mede veroorzaakt door het Nederlandse beleid in Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea. Daarnaast speelde de context van de Koude Oorlog een rol in de Nederlandse reacties.

Aanloop naar de onafhankelijkheid

Doordat de interventie van Frankrijk en Groot-Brittannië in Egypte tijdens de Suezcrisis in 1956 tegengewerkt werd door de Verenigde Staten, werd het verlangen naar onafhankelijkheid onder nationalistes in de Afrikaanse kolonies versterkt zo stelt Bart Stol.⁷¹ Na de crisis werd Charles de Gaulle de nieuwe president van Frankrijk. Hij streefde ernaar de Franse kolonies zo snel mogelijk onafhankelijk te maken, zodat de Fransen goede betrekkingen met deze gebieden zouden houden en door middel van ontwikkelingshulp invloed bleven houden in de voormalige kolonies. Een groep Congolezen die in België gestudeerd had, wilde dat de Belgen het Franse voorbeeld zouden volgen.⁷²

Aan het einde van de jaren vijftig begonnen deze Congolezen zich te organiseren in verschillende politieke partijen. Twee belangrijke partijen waren Abako (*Alliance des Bakongo*) onder leiding van de latere president Joseph Kasavubu en de MNC (*Mouvement National Congolais*) onder leiding van de latere premier Patrice Lumumba. Deze partijen begonnen midden 1958 te pleiten voor de Congolese onafhankelijkheid.⁷³ Naar aanleiding van deze politieke activiteiten begon de Belgische regering nieuw beleid voor Congo te ontwikkelen dat begin 1959 bekend gemaakt zou worden.⁷⁴

Op 4 januari 1959 braken er rellen uit tussen blanken en zwarten in Leopoldstad, de belangrijkste plaats van Belgisch Congo. Het Nederlandse consulaat in Leopoldstad verklaarde in een bericht aan Den Haag dat deze rellen enerzijds politieke oorzaken hadden: vergaderingen en samenkomsten van de Abako zorgden voor opwindings onder de bevolking,

⁷¹ Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten', 95–96.

⁷² Ibidem, 98–99.

⁷³ Zana Aziza Etambala, *De teloorgang van een modelkolonie: Belgisch Congo 1958-1960* (Leuven 2008) 128.

⁷⁴ Ibidem, 122.

daarnaast zou de Belgische minister van Koloniën Van Hemelrijck op 13 januari de plannen voor het nieuwe beleid voor de Congo bekend maken. Anderzijds waren er economische oorzaken: er heerste werkloosheid door een recessie in 1958 en er was sprake van ongelijke beloning tussen zwarten en blanken.⁷⁵

België had deze onrust niet aan zien komen. In België bestond het beeld dat Congo een modelkolonie was die geleidelijk ontwikkeld moest worden door de Belgen totdat de Congolezen op eigen benen konden staan.⁷⁶ De Congolese economie had zwaar te lijden onder de onrust, er vond een grote kapitaalvlucht uit de kolonie plaats.⁷⁷ De centrale bank van Congo had in 1959 nog een reserve van 8,1 miljard Congolese franc, in januari 1960 was daar nog maar 3,5 miljard Congolese franc van over.⁷⁸

De Belgische koning Boudewijn verklaarde in een toespraak op 13 januari 1959 dat Congo op termijn onafhankelijk moest worden. België zou Congo verder moeten ontwikkelen voordat de Congolezen klaar zouden zijn om een onafhankelijke democratische staat te worden. Er zouden in fases verschillende verkiezingen gehouden worden om op gemeentelijk, provinciaal en landelijk niveau democratisch gekozen besturen te vormen. Het zou dan ook nog vijf jaar kosten voordat Congo geheel onafhankelijk zou worden. Zo zou België nauw betrokken blijven bij de politieke ontwikkelingen van Congo. De Congolese nationalisten zagen het Belgische plan echter niet zitten en begonnen de druk op het koloniale bestuur op te voeren.⁷⁹

Nederlandse diplomaten waren van mening dat de Belgische plannen niet succesvol ten uitvoer gebracht konden worden. De Nederlandse consul-generaal in Belgisch-Congo Boreel vond dat er sprake was van 'wishful thinking'. Over de te vormen democratie zij hij: 'De Belgen en in het algemeen de Westerse wereld leven in Utopia, wanneer zij menen, dat democratie een oplossing geeft aan de problemen welke gesteld worden door het opkomende Afrikaanse nationalisme.' Hij verwachtte dat Congo bij een spoedig vertrek van de Belgen

⁷⁵ Nationaal Archief, Den Haag (hierna: NL-HaNA), Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 28283, codebericht 5 januari 1959, ambassade-attaché P.J.H. Jonkman.

⁷⁶ Crawford Young, 'Imperial Endings and Small States: Disorderly Decolonization for the Netherlands, Belgium, and Portugal', in: Miguel Bandeira Jerónimo en António Costa Pinto ed., *The Ends of European Colonial Empires: Cases and Comparisons* (Hampshire 2015) 101–125, aldaar 110.

⁷⁷ Etambala, *De teloorgang van een modelkolonie*, 189.

⁷⁸ Guy Vanthemsche, *Belgium and the Congo, 1885-1980* (Cambridge 2012) 242.

⁷⁹ Witte, *Crisis in Kongo*, 28; Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 208.

terug zou vallen in Middeleeuwse toestanden.⁸⁰ Ook de Nederlandse ambassadeur in Zuid-Afrika dacht dat het Congolese nationalisme de uitvoer van de plannen onmogelijk maakte. Hij concludeerde: 'De Belgen hebben de wedren tegen de tijd verloren en chaos dreigt in de Congo.'⁸¹

Ook kwamen de Nederlanders tot de conclusie dat België een andere verhouding had met de kolonie dan Nederland met Nederlands-Indië had gehad. De Nederlandse ambassadeur in België P.D.E. Teixeira de Mattos beschreef op 7 november 1959 dat er geen sprake was van sentimentele gevoelens in België ten opzichte van Belgisch Congo, zoals dit in Nederland wel het geval was bij het verlies van Nederlands-Indië. Congo werd door de Belgen gezien als een 'business proposition' die 'mis' dreigde te gaan. De Nederlandse diplomaten hadden gesprekken gevoerd met Belgische bankiers die trots waren dat ze hun financiële belangen op tijd uit Congo terug hadden getrokken. De ambassadeur betwijfelde ook of de Belgische belastingbetaler op zou willen draaien voor de kosten om de Congolese economie er weer bovenop te helpen.⁸² De negatieve houding ten opzichte van de Belgische plannen uit de twee alinea's hierboven past bij de vernedering die Nederland voelde na de dekolonisatie van Indonesië. Er sprak een zekere zelfgenoegzaamheid over het verloop van de gebeurtenissen in Congo uit de Nederlandse reactie.⁸³

De rondetafelconferentie

Van 20 januari tot 20 februari 1960 onderhandelden vertegenwoordigers van de Belgische regering en de drie grootste Belgische politieke partijen en vertegenwoordigers van verschillende Congolese partijen over de onafhankelijkheid van Congo. Tijdens de conferentie werd besloten dat Congo vijf maanden later, op 30 juni 1960 onafhankelijk zou worden.⁸⁴ Een andere uitkomst van de rondetafelconferentie was dat België geen staatkundige band hield met Congo. Koning Boudewijn zou ook niet het staatshoofd van Congo blijven. Nederland had

⁸⁰ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 16002, Nota Belgisch-Congo; politieke toestand, consul-generaal E. Boreel, Leopoldstad, 22 oktober 1959.

⁸¹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 16002, Brief van ambassadeur Jan van den Berg in Zuid-Afrika, Pretoria, 16 november 1959.

⁸² Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 28283, codebericht Teixeira 154, ambassadeur P.D.E. Teixeira de Mattos, Brussel, 7 november 1959.

⁸³ Bruin, 'Indonesian Decolonisation and the Dutch Attitude', 213.

⁸⁴ Witte, *Crisis in Kongo*, 33.

deze uitkomst al verwacht, gezien de druk van de verschillende Congolese partijen die verenigd optraden tijdens de conferentie.⁸⁵

Na de rondetafelconferentie verzocht België Nederland om commentaar te leveren op de resultaten en daarbij een vergelijking te maken tussen soevereiniteitsoverdracht van Indonesië en Congo. Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken zag dit echter niet zitten. Daarvoor waren verschillende redenen, allereerst werd de conferentie gezien als een interne aangelegenheid tussen België en Congo, waar Nederland weinig commentaar op hoefde te geven.⁸⁶ Ook was er een 'radicaal' verschil bestaan tussen de twee situaties. De voorwaarden die Nederland in 1949 aan Indonesië stelde '(Nederlands-Indonesische unie, financieel-economische garanties, federatieve structuur)', was namelijk niet voldaan door Indonesië. Daarnaast wilden de Nederlanders liever zo min mogelijk kwijt over de uitkomsten van de rondetafelconferentie, omdat men bang was het eigen beleid in Nieuw-Guinea tegen te spreken. De Nederlandse ambtenaren dachten verder dat 'een academische beschouwing' van de uitkomsten tot de conclusie zou leiden dat de Congolezen nog niet klaar waren voor de onafhankelijkheid. De Nederlanders vermoedden echter dat België vooral naar een begripvol antwoord over de Belgische politieke situatie verlangden.⁸⁷

Op 19 maart 1960 reageerde Nederland officieel op het verzoek van de Belgische ambassadeur. In een gesprek tussen de secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken en de ambassadeur werd aangegeven dat de oplossingen in Indonesië en Congo 'geheel verschillend' zijn en dus niet te vergelijken. De secretaris-generaal benadrukte dat onder de gegeven omstandigheden het beste resultaat bereikt was. Nederland ging ervan uit dat België de Nederlandse belangen in Congo goed zou helpen te beschermen en dat Nederland rekening houdend met Belgische suggesties betrekkingen zou openen met het onafhankelijke Congo.⁸⁸

⁸⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 16007, Memorandum no. 13 Ronde Tafelconferentie over Congo (20 jan.-20 febr. 1960), geschreven door DAM/AF, 24 februari 1960.

⁸⁶ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 16007, memorandum 50 Gesprek Belgische Ambassadeur, chef DEU, 29 februari 1960.

⁸⁷ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 16007, Memorandum no. 27 Ronde Tafelconferentie Congo, geschreven door DAM, 11 maart 1960.

⁸⁸ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16007, memorandum no. 1944 Ned. Reacties Congo-RTC, S.J. van Tuyll van Serooskerken, 21 maart 1960.

De Nederlandse ambassadeur in België Teixeira was als enige optimistisch over de uitkomst van de rondetafelconferentie. Hij prees de Belgen om hun 'zeer voortvarende koers' naar onafhankelijkheid nadat was gebleken dat geleidelijke soevereiniteitsoverdracht niet geaccepteerd werd door de Congolezen.⁸⁹ Op het ministerie werd het optimisme van Teixeira niet overgenomen. Volgens het ministerie was de Belgische tactiek in de onderhandelingen met de Congolezen gebaseerd op de gedachte dat versnelde onafhankelijkheid zou leiden tot een goede relatie met het toekomstige Congo, zonder dat er conflicten zouden ontstaan. Het departement gaf aan niet enthousiast te willen reageren op de Belgen omdat het Belgische beleid precies het tegenovergestelde was van het Nederlandse beleid in Nederlands-Indië. De Nederlanders waren bang om inconsequent over te komen.⁹⁰

Ook uit de Nederlandse reactie op de rondetafelconferentie bleek dat de vernedering van het verlies van Nederlands-Indië groot was.⁹¹ Nederland was niet bereid om een echte vergelijking te maken tussen de dekolonisatie van Nederlands-Indië en die in Congo.⁹² Daarnaast wilde Nederland de Belgische plannen maar minimaal steunen om niet inconsequent in het beleid ten opzichte van Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea over te komen.⁹³

Na de onafhankelijkheid

Op 30 juni 1960 werd in Leopoldstad de onafhankelijkheid feestelijk gevierd. Koning Boudewijn hield een speech waarin hij de daden van de Belgen om Congo te ontwikkelen prees. Vervolgens hield premier Lumumba onaangekondigd een speech waarin hij de

⁸⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 28283, codebericht Teixeira, ambassadeur E.D.P. Teixeira de Mattos, Brussel, 25 maart 1960.

⁹⁰ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 28283, Reactie ambassadeur te Brussel op weekbericht over de Congo, DAM/AF, 26 maart 1960.

⁹¹ Bruin, 'Indonesian Decolonisation and the Dutch Attitude', 213.

⁹² NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16007, Memorandum no. 27 Ronde Tafelconferentie Congo, geschreven door DAM, 11 maart 1960.

⁹³ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 28283, Reactie ambassadeur te Brussel op weekbericht over de Congo, DAM/AF, 26 maart 1960.

koloniale houding van de Belgen fel bekritiseerde.⁹⁴ De Belgische politiek was verontwaardigd over de speech. Ook Nederland vond Lumumba's speech een 'weinig elegante rede'.⁹⁵

Vijf dagen na de onafhankelijkheid brak er op 5 juli muiterij uit onder de zwarte soldaten van het Congolese leger. Door deze muiterij werd België dieper betrokken bij de ontwikkelingen in Congo. Tijdens de chaos die daarna ontstond werden de in Congo levende Belgen (*Colons*) en andere Westerlingen bedreigd. Een Belgische commissie concludeerde al in juli 1960 dat er mishandelingen, vernederingen en seksueel geweld plaatsgevonden hadden, er was geen sprake van systematische moorden. De lokale bevolking had op veel grotere schaal met dit geweld te maken gekregen dan de Belgen. Daarom sloegen 38.000 van de 112.000 in Congo levende Belgen en andere Westerlingen op de vlucht. Vliegtuigen van de Belgische luchtvaartmaatschappij Sabena werden gevorderd om 25.000 Belgen van Congo naar België te vervoeren.⁹⁶

België stuurde op 10 juli zonder toestemming van de Congolese regering troepen naar Congo, Belgische parachutisten landden in Matadi, Luluaburg, Elisabethstad en Leopoldstad. In België zelf bestond grote steun voor het ingrijpen in Congo. De interventie veroorzaakte onrust in gebieden die tot dan toe vredig waren geweest. De Congolezen verbraken de diplomatieke betrekkingen met België naar aanleiding van de interventie. Uit afgunst en scepsis over de kwaliteiten van de Congolese leiders hielden de Belgen geen rekening met de Congolese regering. Deze houding zou in de jaren na de onafhankelijkheid blijven bestaan.⁹⁷

Op 11 juli verklaarde lokale politici geleid door Moïse Tshombe de grondstofrijke provincie Katanga onafhankelijk. Zij kregen daarbij steun van de Belgische regering en van de in de provincie gevestigde industrie, specifiek de *Union Minière de Haute-Katanga*.⁹⁸ De acties van de *Union Minière* waren in het financiële belang van België en een stabiel regime van Tshombe stelde de Belgische belangen in de kopermijnbouw veilig. België kon de regering van Tshombe

⁹⁴ Witte, *Crisis in Kongo*, 66–67.

⁹⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Ambassade en Consulaat-Generaal in België (standplaats Brussel), nummer toegang 2.05.147, inventarisnummer 679 Overdracht van de soevereiniteit van Congo-Kinshasa en de gebeurtenissen daarna, 1960, Soevereiniteitsoverdracht Congo, C.Th.R. Van Baarda, Brussel, 4 juli 1960.

⁹⁶ Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 208–209.

⁹⁷ *Ibidem*, 209–210.

⁹⁸ *Ibidem*, 202.

echter niet erkennen omdat dit internationaal onverdedigbaar was en omdat dit de overgebleven Belgen in gevaar zou brengen.⁹⁹

Door de interventie en de steun aan Katanga raakte België internationaal geïsoleerd. Congo verzocht de Verenigde Naties, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie om steun tegen de Belgen. In de VN-veiligheidsraad werden op 14 en 22 juli 1960 resoluties tegen de Belgische interventie aangenomen. Een VN-vredesmacht met militairen uit verschillende landen werd naar Congo gestuurd. De Westerse bondgenoten kozen ervoor deze interventie te steunen omdat ze bang waren dat de Sovjet-Unie zijn invloed naar Congo uit zou breiden. De Belgen voelden zich in de steek gelaten door hun Westerse bondgenoten.¹⁰⁰

Midden juli observeerde de Nederlandse zaakgelastigde in Congo dat de Belgische diplomaten in een lastig parket zaten. Er was een gebrek aan coördinatie en saamhorigheidsgevoel en er was paniek onder de Belgische diplomaten. Dit kwam door de onberekenbare aanvallen van premier Lumumba en zijn medestanders en door de onzekere houding van de Belgische regering. De Nederlandse zaakgelastigde klaagde over het feit dat Belgische individuen vooral aan zichzelf dachten. Er waren bijvoorbeeld bij evacuaties uit Coquilhatstad Belgen geëvacueerd, terwijl Nederlanders werden achtergelaten.¹⁰¹ Van 28 juli tot 31 augustus trokken de Belgen zich terug, er bleven alleen troepen achter op een paar militaire basissen en in Katanga.¹⁰² Op de Nederlandse ambassade in Congo vond men dat de Belgen haast moesten maken met de terugtocht om 'nog te redden wat te redden' viel.¹⁰³

Door alle onrust kon Boreel, de Nederlandse ambassadeur in Congo, pas op 25 juli 1960 zijn geloofsbrieven overhandigen aan president Kasavubu. Daarbij sprak Boreel de wens uit dat zo snel mogelijk rust en orde in het land zou komen en dat de economie zich zou kunnen herstellen. Dit zou in het belang zijn van Nederland en de Nederlanders die in Congo werkten. Nederland zou bereid zijn om Congo te helpen bij de wederopbouw. De Congolese leiders waren hier blij mee, de minister van Buitenlandse Zaken Bomboko prees de Nederlanders: 'wij

⁹⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 15622, Congo (ex-Belgisch); separatie Katanga, van tijdelijk zaakgelastigde E. Boreel, 18 juli 1960.

¹⁰⁰ Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 210–211; Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten', 100–102.

¹⁰¹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Positie van België in Congo, van tijdelijk zaakgelastigde E. Boreel, 17 juli 1960.

¹⁰² Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 211.

¹⁰³ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Posttelegram no.2669/421, ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 29 juli 1960.

allen van hoog tot laag houden van hen.¹⁰⁴ Op straat kreeg de Nederlandse ambassadeur een 'ovatie' toen hij langs reed in een auto met een Nederlandse vlag. Ook waren er berichten dat Nederlanders behoed waren gebleven voor het geweld door hun Nederlandse paspoorten.¹⁰⁵

Omdat Congo de diplomatieke betrekkingen met België had opgeschort na de Belgische interventie, moest de Nederlandse ambassadeur tijdelijk de rol van deken van het *corps diplomatique* op zich nemen. Als deken mocht hij op 28 juli aanwezig zijn bij een diner met president Kasavubu en secretaris-generaal van de VN Hammerskjöld.¹⁰⁶ Tijdens het diner was Kasavubu zeer negatief over het handelen van de Belgen. Boreel kreeg de indruk dat de Congolezen vermoedden dat er een soort samenhangsgevoel bestond tussen Nederland en België. Hij benadrukte dan ook bij de president dat Nederland en België ondanks de samenwerking in de Benelux politiek onafhankelijk van elkaar zouden blijven. In het verslag over het diner aan Den Haag schreef Boreel: 'Nederland zal er naarstig voor moeten waken, dat wij -gezien de huidige verguizing der Belgen door de Congolezen- niet vereenzelvigd kunnen worden met onze zuiderburen.'¹⁰⁷ Nederland had er dus geen belang bij om België te steunen.

Boreel was kritisch over de aanwezigheid van de Belgische parachutisten: de aanwezigheid van deze troepen provoceerde de Congolezen, hoewel hij wel opmerkte dat de aanwezigheid van de parachutisten de veiligheid van de Europese bevolking garandeerde.¹⁰⁸ Hij klaagde in een ander verslag over de Belgische houding: 'Belgen, inclusief Sabena, begrijpen nog steeds niet dat zij geen bevoorrechte positie meer innemen en als gewoon buitenlander moeten handelen om nog iets te redden.'¹⁰⁹ Boreel had meer sympathie voor de 'goedwillende' Belgische ambtenaren en dokters die slecht behandeld werden door de

¹⁰⁴ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 16309, Congo (ex-Belgisch); aanbieden geloofsbriefven, ambassadeur E. Boreel, 26 juli 1960.

¹⁰⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 16309, Congo (ex-Belgisch); verhouding tot Nederland, ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 1 augustus 1960.

¹⁰⁶ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 16309, Congo (ex-Belgisch); protocol, ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 29 juli 1960.

¹⁰⁷ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16309, verhouding tot Nederland, Boreel, Leopoldstad, 1 augustus 1960.

¹⁰⁸ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Nota Congo (ex-Belgisch); politiek, ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 4 augustus 1960.

¹⁰⁹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Boreel 55, van ambassadeur Boreel, Leopoldstad, 3 september 1960.

‘incompetente ministers van de Congo’. Hij noemde de houding van de Congolezen ‘raadselachtig’, omdat de regering soms verklaarde dat alle in Congo levende Belgen moesten vertrekken en dan weer zei dat alleen de Belgische parachutisten het land moesten verlaten. Daarbij was hij bijzonder kritisch op minister-president Patrice Lumumba, die steun onder de Congolese bevolking vergaarde door angst te zaaien en bedreigingen te uiten. Volgens Boreel was het Lumumba’s doelstelling om een dictatuur te vormen. Daarbij was het geen uitgemaakte zaak dat deze dictatuur communistisch zou zijn. Nederland had dus een kritische houding tegenover zowel de Belgische interventie als de acties van de regering Lumumba, het sympathiseerde wel met het lot van de in Congo levende Belgen die tussen de twee kampen opgesloten zaten.¹¹⁰

Nederland en de eliminatie van Lumumba

De Congocrisis werd steeds gecompliceerder naarmate 1960 vorderde. Op 8 augustus scheidde de provincie Kasai zich af.¹¹¹ Premier Lumumba hoopte dat de VN-interventiemacht het gezag van de centrale regering in Katanga en Kasai zou herstellen. Secretaris-generaal van de VN Hammerskjöld liet dit echter niet toe, wat tot een breuk tussen de VN en Lumumba leidde. Vervolgens probeerde Lumumba zelf met het Congolese leger de provincies te heroveren, hierbij ontving hij technische steun van de Sovjet-Unie. Lumumba’s toenadering tot het communistische blok was onaanvaardbaar voor de gematigde Congolese leiders. Daarom werd Lumumba op 5 september 1960 afgezet door president Kasavubu, daarbij werd de president gesteund door de Belgen, die een juridische rechtvaardiging voor de afzetting leverden.¹¹² Lumumba accepteerde de acties van Kasavubu niet en probeerde zijn macht te behouden. Zowel Lumumba als Kasavubu werden vervolgens op 14 september aan de kant geschoven door kolonel Joseph-Désiré Mobutu, die een tijdelijke regering vormde.¹¹³

Nederland had grote moeite om alle gebeurtenissen te begrijpen. Ambassadeur Boreel gebruikte de termen 'gekkenhuis' en 'krankzinnige toestand' om de situatie te karakteriseren. Hij observeerde dat de Congolese leiders aan het ‘palaveren’ waren, dat wil zeggen lang met elkaar aan het praten waren zonder dat dit iets opleverde. Hij vroeg zich af waarom ‘elk der

¹¹⁰ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Nota Congo (ex-Belgisch); politiek, ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 4 augustus 1960.

¹¹¹ Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 202.

¹¹² Vos, *Lumumba*, 103–130.

¹¹³ Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 203.

partijen zoveel gereede kansen voorbij laat gaan om de tegenpartij de genadeslag te geven door een eenvoudige arrestatie.' Hij concludeerde dat: 'Zolang Lumumba niet uitgeschakeld wordt door arrestatie of anderszins (maar daartegen lijkt Kasa Vubu zich op ethische gronden te verzetten) zal er geen rust en orde kunnen komen in dit land.'¹¹⁴ Dit citaat roept de vraag op of Nederland België steunde bij de eliminatie van Lumumba.

Bart Stol stelt dat Nederland België steunde in de visie dat Lumumba geëlimineerd moest worden om de orde in Congo te herstellen.¹¹⁵ Stol dacht dat het onwaarschijnlijk was dat hiermee moord bedoeld werd, hoewel dit niet was uit te sluiten. Waarschijnlijker was dat het in de bronnen om definitieve politieke uitschakeling ging.¹¹⁶ Na bestudering van het bronmateriaal lijkt dit een aannemelijke conclusie. Op 11 oktober vroeg ambassadeur Boreel bijvoorbeeld aan het ministerie in Den Haag of zij Hammerskjöld konden verzoeken om de arrestatie van Lumumba te ondersteunen en zo een bloedbad te voorkomen.¹¹⁷ Lumumba bevond zich op dat moment onder huisarrest in Leopoldstad, hij werd beschermd door VN-troepen voor arrestatie door Mobutu.¹¹⁸ Boreel bleef echter ook kritisch over het Belgische handelen in Katanga. De Belgische steun aan Katanga bedreigde de Westerse belangen, omdat het de Congolezen in de armen van het communistische blok dreef. Tshombe en Kasavubu moesten tot een overeenkomst komen om te voorkomen dat het communisme invloed zou krijgen over Congo. Daarvoor moesten de Belgische adviseurs uit Katanga vertrekken en moesten de *Union Minière* en de Belgische regering zich aanpassen en 'zich onthouden van politieke inmenging'.¹¹⁹ Daarbij achtte het ministerie het in het Westelijke belang: 'dat de extreme activiteiten en invloeden met name van Lumumba zoveel mogelijk worden geëlimineerd of geneutraliseerd.' Zo konden de gematigde leiders bij elkaar gebracht worden.¹²⁰ Uit deze bronnen blijkt dat Nederland de acties van Lumumba interpreteerde

¹¹⁴ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Nota voor het ministerie van Buitenlandse Zaken no.3256/585, van ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 16 september 1960.

¹¹⁵ Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten', 103.

¹¹⁶ Bart Stol, 'Lumumba moest geëlimineerd worden: België en VS medeverantwoordelijk voor politieke moord in Congo', *Historisch Nieuwsblad* (zp 2009).

¹¹⁷ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Codebericht Boreel 69, van ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 11 oktober 1960.

¹¹⁸ Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 203.

¹¹⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118, inventarisnummer 15623, Congo (ex-Belgisch) Politieke toestand, van ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad 5 december 1960.

¹²⁰ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15623, Rapport Hrs. Ms. Ambassadeur te Leopoldstad over de positie van Tsjombe en diens relaties met Kasavubu, van DAM, 10 december 1960.

binnen de context van de Koude Oorlog. Eliminatie van Lumumba was in het Westerse belang in de strijd tegen het communisme. Nederland zelf had namelijk weinig belangen in Congo.¹²¹

Op 17 januari 1961 werd Lumumba samen met twee medestanders vermoord in Katanga. Na een vluchtpoging uit zijn huisarrest was hij eind november door Mobutu gearresteerd. Vervolgens werd hij met steun van de regeringen in Leopoldstad en Brussel op 17 januari naar Katanga vervoerd. Daar werd hij een paar uur na aankomst geëxecuteerd door de Katangese autoriteiten. Er was geen sprake van een groot complot dat tot de moord leidde. Wel droeg België morele verantwoordelijkheid voor de moord, omdat het voor het transport naar Katanga geen maatregelen genomen had om de dood van Lumumba te voorkomen.¹²²

In de Nederlandse archieven is weinig te vinden over de dood van Lumumba. Pas op 14 februari 1961 meldde de Nederlandse ambassade dat Lumumba dood was. Volgens de informatie van de ambassade zou hij op 6 februari omgebracht zijn tijdens een ontsnappingspoging uit zijn gevangenschap in Katanga.¹²³ Deze informatie klopte natuurlijk niet.

Nadat Lumumba van het toneel verdween begon de situatie in Congo langzaam stabiel te worden. Er waren begin 1961 vier verschillende regeringen die allemaal claimden de rechtmatige regering van Congo te zijn. De situatie begon stabiel te worden toen er akkoorden gesloten werden tussen de regeringen.¹²⁴ In april 1961 werd in België de regering Eyskens opgevolgd door een regering waarin Paul-Henri Spaak minister van Buitenlandse Zaken werd. Congo werd voortaan alleen nog maar gezien als buitenlandse politiek. Er werd een nieuw beleid ten opzichte van de crisis in Congo ontwikkeld: er moest stabiliteit komen in Congo, de betrekkingen tussen de twee landen moest genormaliseerd worden en België moest uit het internationale isolement treden.¹²⁵ In 1962 werd Kasai opnieuw een onderdeel van Congo, in 1963 intervenueerde de VN in Katanga zonder dat er gevechten uitbraken, waarna ook hier de autoriteit van Congo hersteld werd.¹²⁶ België bleef zich na de dood van

¹²¹ Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten', 102; Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 203.

¹²² Vos, *Lumumba*, 585–586.

¹²³ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15623, Congo (Leo) Dood van Lumumba, van tweede ambassadesecretaris C.J.M. Kramers, Leopoldstad 14 februari 1961.

¹²⁴ Vanthemsche, *Belgium and the Congo*, 203.

¹²⁵ *Ibidem*, 212–213.

¹²⁶ *Ibidem*, 203.

Lumumba bemoeien met de politiek van Congo. Het Afrikaanse land kwam uiteindelijk geheel in de Westerse invloedssfeer toen Joseph-Désire Mobutu de macht overnam in 1965.¹²⁷

Nederland had een pragmatische houding tegenover België tijdens de dekolonisatie van Belgisch-Congo en de Congocrisis. Nadat aan het begin van 1960 duidelijk werd dat Congo snel onafhankelijk zou worden liet Nederland officieel aan België weten dat dit gezien de omstandigheden de beste optie was.¹²⁸ Op het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken dacht men echter dat de Congolezen nog niet klaar waren voor onafhankelijkheid. Daarnaast wilde Nederland zich niet te veel bemoeien met de situatie in Belgisch-Congo omdat dit tot tegenstrijdigheden kon leiden met het beleid dat in Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea gevoerd werd.¹²⁹ Nadat Congo onafhankelijk werd en het nieuwe land in chaos verviel hadden de Nederlanders sympathie voor de in Congo levende Belgen die te maken kregen met een wispelturige Congolese regering. In Nederland bestond echter ook irritatie over de houding van de Belgische politiek en de interventie in Congo.¹³⁰ Om de Nederlandse belangen te dienen werd afstand gehouden van de Belgen.¹³¹ Toen Lumumba de hulp inschakelde van de Sovjet-Unie bij het stabiliseren van de crisis kwamen de Nederlandse diplomaten tot de conclusie dat het in het Westerse belang was dat Lumumba geëlimineerd zou worden.¹³² Het woord eliminatie slaat hier waarschijnlijk eerder op opsluiting dan op moord. Deze conclusie kwam voort uit de context van de Koude Oorlog, niet uit steun voor de Belgische acties in Congo.¹³³

¹²⁷ Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten', 104.

¹²⁸ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16007, memorandum no. 1944 Ned. Reacties Congo-RTC, S.J. van Tuyl van Serooskerken, 21 maart 1960.

¹²⁹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16007, Memorandum no. 27 Ronde Tafelconferentie Congo, geschreven door DAM, 11 maart 1960.

¹³⁰ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Nota Congo (ex-Belgisch); politiek, ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 4 augustus 1960.

¹³¹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16309, verhouding tot Nederland, Boreel, Leopoldstad, 1 augustus 1960.

¹³² NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15623, Rapport Hrs. Ms. Ambassadeur te Leopoldstad over de positie van Tsjombe en diens relaties met Kasavubu, van DAM, 10 december 1960.

¹³³ Stol, 'Lumumba moest geëlimineerd worden'; Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten', 102-103.

Conclusie

Na het bestuderen van de onderhandelingen over Eurafrika en de dekolonisatie van Belgisch-Congo kan geconcludeerd worden dat Nederland weinig steun gaf aan de acties van België. Het mede door België geïnitieerde voorstel om de Afrikaanse overzeese gebiedsdelen bij de Europese gemeenschappelijke markt te voegen was een plan waar Nederland niet volledig achter stond. Nederland had namelijk maar kleine economische belangen in Afrika en was daarnaast bang om betrokken te raken bij dekolonisatie conflicten van andere Europese staten.¹³⁴ Het sloot uiteindelijk wel een compromis over Eurafrika, om het belangrijke doel van de Europese gemeenschappelijke markt te kunnen bereiken.¹³⁵ Met betrekking tot Congo steunde Nederland het Belgische besluit om Congo snel onafhankelijk te laten worden gezien de onrust in de kolonie.¹³⁶ Nederlandse diplomaten dachten echter niet dat de Congolezen klaar waren om een onafhankelijke democratie te vormen.¹³⁷ Bij de uitbraak van de Congocrisis na de onafhankelijkheid was er aan Nederlandse zijde kritiek op de Belgische interventie.¹³⁸ Om de Nederlandse belangen in Congo te beschermen, steunden de Nederlanders de Belgen niet.¹³⁹ Nederland was het wel met België eens dat Lumumba geëlimineerd moest worden.¹⁴⁰ Dat kwam doordat de Congocrisis door Nederland als een strijdperk in de Koude Oorlog geïnterpreteerd werd, omdat Lumumba technische steun kreeg van de Sovjet-Unie.¹⁴¹

Bart Stol's beschrijving van Nederland en België als 'trouwe koloniale bondgenoten' past niet bij de uitkomsten van deze scriptie.¹⁴² De houding van Nederland tegenover België past meer bij de typering van Nasra en Segers, er was sprake van argwaan en pragmatisme bij

¹³⁴ Bot en Coördinatie Commissie voor Integratie, 'Nota inzake betrekkingen overzeese gebieden', 11-14.

¹³⁵ Harryvan, *In Pursuit of Influence*, 234.

¹³⁶ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16007, memorandum no. 1944 Ned. Reacties Congo-RTC, S.J. van Tuyll van Serooskerken, 21 maart 1960.

¹³⁷ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16002, Nota Belgisch-Congo; politieke toestand, consul-generaal E. Boreel, Leopoldstad, 22 oktober 1959; NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16007, Memorandum no. 27 Ronde Tafelconferentie Congo, geschreven door DAM, 11 maart 1960.

¹³⁸ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15622, Nota Congo (ex-Belgisch); politiek, ambassadeur E. Boreel, Leopoldstad, 4 augustus 1960.

¹³⁹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 16309, verhouding tot Nederland, Boreel, Leopoldstad, 1 augustus 1960.

¹⁴⁰ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 15623, Rapport Hrs. Ms. Ambassadeur te Leopoldstad over de positie van Tsjombe en diens relaties met Kasavubu, van DAM, 10 december 1960.

¹⁴¹ Stol, 'Trouwe koloniale bondgenoten', 102-103.

¹⁴² *Ibidem*, 106-108.

de Nederlanders.¹⁴³ Pragmatisme in de zin dat Nederland België steunde wanneer dit in het Nederlandse belang was, zoals bij het bereiken van de gemeenschappelijke markt door een compromis over Eurafrika te accepteren, of wanneer dit in het Westerse belang was, zoals de eliminatie van Lumumba. Nederland en België waren dus pragmatische koloniale bondgenoten.

¹⁴³ Nasra en Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme', 137–139.

Bibliografie

- Brown, William, *The European Union and Africa: The Restructuring of North-South Relations*: (zp 2002).
- Bruin, Robin de, *Elastisch Europa: de integratie van Europa en de Nederlandse politiek, 1947-1968* (Amsterdam 2014).
- — —, 'Indonesian Decolonisation and the Dutch Attitude Towards the Establishment of the EEC's Association Policy, 1945-1963', *JEIH Journal of European Integration History* 23 (2017) 211–226 <doi:[10.5771/0947-9511-2017-2-211](https://doi.org/10.5771/0947-9511-2017-2-211)>.
- Coolsaet, Rik, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2000* (Leuven : 2001).
- Dimier, V., *The Invention of a European Development Aid Bureaucracy: Recycling Empire* (zp 2014).
- Etambala, Zana Aziza, *De teloorgang van een modelkolonie: Belgisch Congo 1958-1960* (Leuven 2008).
- Farrell, Mary, 'A Triumph of Realism over Idealism? Cooperation Between the European Union and Africa', *Journal of European Integration* 27 (2005) 263–283 <doi:[10.1080/07036330500190107](https://doi.org/10.1080/07036330500190107)>.
- Hansen, Peo, en Stefan Jonsson, 'A Statue to Nasser?: Eurafrica, the Colonial Roots of European Integration, and the 2012 Nobel Peace Prize', *Mediterranean Quarterly* 24 (2013) 5–18.
- — —, 'Another Colonialism: Africa in the History of European Integration', *Journal of Historical Sociology* 27 (2014) 442–461 <doi:[10.1111/johs.12055](https://doi.org/10.1111/johs.12055)>.
- — —, 'Eurafrica incognita: The Colonial Origins of the European Union', *History and the Present: A Journal of Critical History* 7 (2017) 1–32.
- — —, 'Imperial Origins of European Integration and the Case of Eurafrica: A Reply to Gary Mark', *Journal for Common Market Studies* 50 (2012) 1028–1041.
- Harryvan, Anjo, *In pursuit of influence : the Netherlands' European policy during the formative years of the European Union, 1952-1973* (Brussels : 2009).
- — —, *Voor Nederland en Europa: politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Den Haag : 2001).
- Hurt, Stephen R., 'Co-operation and coercion? The Cotonou Agreement between the European Union and acp states and the end of the Lomé Convention', *Third World Quarterly* 24 (2003) 161–176 <doi:[10.1080/713701373](https://doi.org/10.1080/713701373)>.
- Kent, John, 'Lumumba and the 1960 Congo Crisis: Cold War and the Neo-Colonialism of Belgian Decolonization', in: Miguel Bandeira Jerónimo en António Costa Pinto ed., *The Ends of European Colonial Empires: Cases and Comparisons* (Hampshire 2015).
- Kersten, A.E., *Luns: een politieke biografie* (Amsterdam : 2010).

- Marks, Gary, 'Scale, Community and 'Eurafrica': A Response to Hansen and Jonsson', *JCMS: Journal of Common Market Studies* 50 (2012) 1042–1044 <doi:[10.1111/j.1468-5965.2012.02293.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2012.02293.x)>.
- Meurs, Wim P. van e.a., *The Unfinished History of European Integration* (Amsterdam 2018).
- Nasra, Skander, en Mathieu Segers, 'Tussen argwaan en pragmatisme: Belgisch-Nederlandse relaties en de Europese integratie, 1949-1969', in: Duco Hellema, Rik Coolsaet en Bart Stol ed., *Nederland-België: De Belgisch-Nederlandse betrekkingen vanaf 1940* (Amsterdam 2011) 109–139.
- Pasture, Patrick, *Imagining European unity since 1000 AD* (zp 2015).
- Rutten, Charles, *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken: Herinneringen van een diplomaat* (Den Haag 2006).
- Segers, Mathieu, *Reis naar het continent: Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam 2013).
- Stol, Bart, 'Lumumba moest geëlimineerd worden: België en VS medeverantwoordelijk voor politieke moord in Congo', *Historisch Nieuwsblad* (zp 2009).
- — —, 'Trouwe koloniale bondgenoten: Nederland, België en de Europese dekolonisatie, 1945-1963', in: Duco Hellema, Rik Coolsaet en Bart Stol ed., *Nederland-België: De Belgisch-Nederlandse betrekkingen vanaf 1940* (Amsterdam 2011) 79–108.
- Vanthemische, Guy, *Belgium and the Congo, 1885-1980* (Cambridge 2012).
- Vos, Luc de., *Lumumba : de complotten? De moord* (Leuven : 2004).
- Witte, Ludo de, *Crisis in Kongo: de rol van de Verenigde Naties, de regering-Eyskens en het koningshuis in de omverwerping van Lumumba en de opkomst van Mobutu* (Leuven 1996).
- — —, *De moord op Lumumba* (Leuven 1999).
- Young, Crawford, 'Imperial Endings and Small States: Disorderly Decolonization for the Netherlands, Belgium, and Portugal', in: Miguel Bandeira Jerónimo en António Costa Pinto ed., *The Ends of European Colonial Empires: Cases and Comparisons* (Hampshire 2015) 101–125.

Bronnenlijst

Bot, Th. H., en Coördinatie Commissie voor Integratie, 'Nota inzake het vraagstuk van de betrekkingen van de Gemeenschappelijke Markt met de overzeese gebieden en ledenstaten' (29 september 1956), Nationaal Archief, Den Haag, 2.05.118, Buitenlandse Zaken, Blok 2, 1955-1964, inventarisnummer 18798.

Bot, Th. H., en DWS (Directie Westelijke Samenwerking), 'Memorandum 584: Frans-Belgische plannen m.b.t. inschakeling overzeese gebieden in de Gemeenschappelijke Markt' (4 oktober 1956), Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01 (Arch. AZ/KMP), inventarisnummer 2848.

Fock, C.L.W., en KMP (kabinet van de Minister-President, 'Memorandum F.1293' (20 november 1956), Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01 (Arch. AZ/KMP), inventarisnummer 2848.

Huygens ING, 'Nederland en de Europese integratie, 1950-1986' (zp 2015) [, <http://resources.huygens.knaw.nl/europeseintegratie>].

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1955-1964, nummer toegang 2.05.118.

Inventarisnummer 15622 Kongo Belgisch, politieke verhoudingen en onlusten, 1960 juli-okt.

Inventarisnummer 15623 Kongo Belgisch, politieke verhoudingen en onlusten, 1960 nov. – 1961 apr.

Inventarisnummer 16002 Belgische politiek ten aanzien van Kongo, 1958-1960

Inventarisnummer 16007 Nederlandse reacties op de Ronde Tafel Conferentie, 1960

Inventarisnummer 16309 Verhouding Nederland en andere landen Kongo Belgisch, 1960-1963

Inventarisnummer 18809 Europese integratie; Conférence Intergouvernementale 1955-1964, 1956 okt. - 1957

Inventarisnummer 28283 België; situatie in Belgisch Kongo. 1958-1960

Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Ambassade en Consulaat-Generaal in België (standplaats Brussel), nummer toegang 2.05.147.

inventarisnummer 679 Overdracht van de soevereiniteit van Congo-Kinshasa en de gebeurtenissen daarna, 1960

Inventarisnummer 874 Oprichting van een gezamenlijke Europese markt, 1957